

Peter Larsson

Fascismen – ideologi eller destillerad imperialism?

Termen "fascist" är antagligen ett av de mest missbrukade orden inom vänstern. Ofta har det fått beteckna allt som är reaktionärt och auktoritärt i största allmänhet. Trotskismen har dock alltid analyserat fascismen som en specifik form av kapitalistisk kontrarevolution – den mest brutala och blodiga formen då den utgörs av en rörelse, skriver Peter Larsson.

Ursprungligen publicerad i *Marxistiskt Perspektiv* nr 2, sommaren 1997.

Det vedertagna förhållningssättet till fascismen, både som historisk företeelse och aktuellt fenomen, är att beteckna den som en "ideologi". Enligt min mening är det mer riktigt att se den som en metod, eller verktyg om man så vill, för bestämda politiska syften. Inom vissa givna gränser kan de ideologiska doktrinerna sedan variera en hel del. För en rörelse som hyllar irrationaliteten är det fullkomligt logiskt att inte hålla sig med ett konsekvent sammanhållet system av teorier. I en diskussion om fascismen vore det dock fel att inte diskutera propagandans betydelse, men startpunkten borde vara att hitta drivkrafterna bakom den.

Inom trotskistiska kretsar är frågan om fascismen nämligen inte av akademiskt intresse utan har ambitionen att leda fram till formulerandet av en revolutionär motstrategi. Man måste känna sin fiende för att kunna förinta honom.

Historiematerialismen förklarar att ingen politisk rörelse kan få en stor betydelse utan att svara upp till behoven hos en klass eller socialt skikt i samhället. Den centrala frågan är alltså: vem tjänar på fascismen och varför?

Historien visar att borgarklassen kan använda sig av fascismen som en sista åtgärd för att rädda sig kvar vid makten, undan ekonomiska kriser och revolutionära uppror. Ingen härskande klass har hittills fränhänt sig makten och härligheten av egen fri vilja. Den moderna kapitalistklassen är inget undantag.

Borgarklassen och fascismen

Som sitt huvudsakliga instrument för maktutövning använder bourgeoisien staten, en repressiv institution som ytterst grundar sig på sitt våldsmonopol i form av domstolar, fängelser, militären, polisen och säkerhetstjänsten. Kapitalisterna föredrar utan tvekan att regera med demokratiska metoder, vilket ger stora befolkningssektorer en känsla av delaktighet i de politiska processerna. Av naturliga skäl förfrämligas de flesta människor inför det ekonomiska och politiska styrelseskicket under en diktatur. Kapitalet föredrar alltså demokratin av taktiska skäl, inte principiella. Om, eller snarare när, demokratin inte längre är funktionsduglig som samhällsbevarande system kommer bourgeoisien aldrig att tveka inför att styra med diktatoriska och våldsamma medel (om de lyckas är en fråga om styrkeförhållanden mellan klasserna). Chansen att socialismen skulle kunna röstas igenom i riksdagen får betraktas som minimal, i praktiken utesluten.

Bland annat Italien på 1920-talet och Tyskland på 1930-talet var just sådana perioder när storfinanserna inte såg någon annan utväg än att dränka arbetarnas kamp i blod. Under denna period växte fascismen fram som en ny typ av högerreaktion.

Revolutionär kamp

Efter det första världskriget svepte en revolutionär våg genom Italien, inspirerad av de ryska arbetarnas maktövertagande i Oktoberrevolutionen 1917. Genom militanta masskampsmetoder, som strejker och fabriksockupationer, vanns flera avgörande strider. Till exempel

infördes åtta timmars arbetsdag och en lag om ”arbetarkontroll” över företagsledningarna. Men det sistnämnda realiserades aldrig. Fascismen hann före.

Den sjunde mars 1920 bildades ”Italienska industriförbundet” som en samarbetsorganisation för storkapitalet. Huvuddiskussionen på grundningsmötet rörde metoderna för hur fackföreningarna, vänstern och arbetarnas protester skulle kunna stoppas. En handlingsplan formulerades som Mussolinis fascistiska rörelse fick i uppdrag att genomföra. Denna rörelse försågs med alla ekonomiska medel som erfordrades för att inhandla vapen o s v. 1922 sponsrade industriförbundet och den ledande banken, Banca Commerciale, gemensamt svartskjortorna med miljontals lire för att möjliggöra ”Marschen till Rom”. Ledarna för både industriförbundet och jordägarfederationen deklarerade öppet att de såg en stark regering under Mussolini som den enda utvägen ur den kris som de styrande konfronterades med. Det konkreta valet stod mellan revolutionär socialism och fascism.

Vid sidan av den ekonomiska och politiska hjälpen direkt från kapitalisterna understöddes fascisterna på många sätt av den borgerliga demokratiska staten. Polisräder genomfördes ofta mot vänstern men inte mot extremhögern. Fascisterna gick fria eller med löjligt låga straff från rättegångarna medan vänsteraktivister straffades hårt. 1921 sände general Badoglio ut ett konfidentiellt cirkulär till alla överofficerare som slog fast att de cirka 60 000 officerare som skulle demobiliseras efter kriget borde förmås att ta värvning i de fascistiska privatstyrkorna. Där skulle de kunna spela en viktig roll i att utbilda och träna mannarna. Allt oftare hände det att reguljära arméförband genomförde samoperationer med fascistiska enheter mot arbetarnas organisationer.

I Tyskland återupprepades några år senare samma mönster som i Italien. 1918 befann sig landet på randen till revolution med arbetarråd som den enda fungerande makten under några dagar. 1921 och 1923 förekom också revolutionära uppror. Ur dessa händelser skapades det tyska kommunistpartiet som senare tyvärr degenererade i stalinistisk riktning i likhet med sina broderpartier världen över. Även i Tyskland tvingades kapitalet till att gå med på viktiga eftergifter som en biprodukt av den revolutionära kampen.

Konjunkturuppgången under 20-talet gav bourgeoisien ett visst andrum undan det revolutionära hotet. Men 1929 kom den stora börskraschen och därmed en världsomspännande kris för kapitalismen. Återigen fick de styrande anledning att frukta arbetarrevolutionen. Runt 1930 började tysk storindustri pumpa in miljontals mark till Hitlers parti NSDAP, tyska nationalsocialistiska arbetarpartiet. Hitler har själv betonat betydelsen av denna hjälp med följande ord:

Utan bilar, flygplan och högtalare skulle vi aldrig ha erövat Tyskland. De här tre tekniska hjälpmedlen möjliggjorde för nationalsocialismen att genomföra en otrolig kampanj.

Precis som Mussolini hade nazisterna en betydande uppbackning från armén.

Ekonomisk kris

Det vore ensidigt att enbart peka ut möjligheten av ett revolutionärt uppror från arbetarklassen som orsak till bourgeoisiens satsning på fascismen. En lika viktig anledning var den ekonomiska krisen i sig. När vinstmarginalerna sjunker har kapitalisterna i stort sett två alternativ: antingen utveckla produktionen med nya varor, ny teknik, bättre arbetsorganisation, nya marknader och så vidare, eller så måste de minska arbetarnas andel av det ekonomiska överskottet, helt enkelt sänka lönerna och höja arbetstempot. Det sistnämnda alternativet kommer arbetarna att slåss mot. Kapitalisterna måste då svara med att knäcka motståndet på ett lämpligt sätt. I relativt lugna tider, som nu i Sverige, räcker det med attacker (antifacklig lagstiftning o s v) inom gränserna för vad den borgerliga demokratin medger. Men i Italien på 20-talet och Tyskland på 30-talet var det inte lugna tider.

1921 drabbades Italien av en hård ekonomisk kris. Företag och banker gick omkull på löpande band. Under kriget hade vapenindustrin spelat en avgörande roll i att hålla ekonomin igång. När freden kom stod krigsprofitörerna där utan ordrar. Tyskland å sin sida hamnade i en katastrofal situation och med den stora depressionen. I början på 1930 stod fyra miljoner tyskar utan arbete. Ekonomins extrema kris aktualiserade behovet av någon form av diktatur i syfte att paralysera arbetarrörelsen och sedan öka utsagningsgraden för att höja vinsterna.

Krigsförberedelser

Lenin förklarade att imperialismen är krigens och revolutionernas epok. Med det menade han bland annat att de ekonomiska motsättningarna, konkurrens om marknader med mera mellan olika kapitalistiska nationer tenderade att leda till militära konflikter.

Första världskriget var en bra bekräftelse på den tesen. Frankrike och speciellt Storbritannien var två gamla världsmakter på nedgång som utmanades av en ny aggressiv uppåtstigande makt – Tyskland. Den tyska imperialismen förfogade inte över några kolonier men var i stort behov av global expansion då landet relativt nyligen hade genomgått en framgångsrik industrialiseringsfas på grundval av dåtidens nyaste teknik. Eftersom världen redan var uppdelad mellan ett antal europeiska makter handlade det för Tysklands del om att kapa åt sig av andras zoner, en uppenbar anledning till konflikter.

Första världskriget blev dock en misslyckad affär för den tyska borgarklassen som fick se sig förödmjukad och besegrad. Slutsatsen blev att det krävdes en hårdare regim, förmögen till mer skoningslös och därmed, som man trodde, mer segerrik krigföring.

Ett stort problem för den tyska bourgeoisien hade varit den växande oppositionen från arbetarklassen mot kriget. Antikrigsstämningarna hade bland annat medverkat till det väpnade arbetarupproret 1918. Det var tydligt att arbetarklassen måste tämjas hårdhänt innan ett nytt revanschistiskt krigsäventyr skulle kunna bli verklighet.

Det är i ljuset av detta man måste se det tyska storkapitalets stöd till nazismen.

Även för den härskande klassen i Italien spelade krigsplaner en viktig roll i stödet till fascismen. I samband med första världskriget hade de allierade lovat Italien vissa territorier till skänks. Detta löfte sveks och den italienska borgerligheten var lika fattiga på internationellt inflytande efter som före kriget. Mussolini lovade i sin agitation att om han fick makten så skulle en ”utrikespolitik inriktad på expansion genomföras”. Detta var precis vad stora delar av borgarklassen ville höra.

Tre uppgifter

Historiskt har alltså fascismen satts till makten av bourgeoisien för att uppfylla tre uppgifter: höja profiten, förbereda krig samt eliminera vänstern och arbetarrörelsen.

Terror

De revolutionära situationerna i Tyskland och Italien visade på en sak: i vissa lägen räcker den borgerliga statens våldsapparat inte till för att stabilisera samhället och besegra proletariatet. Fascismen blev en intressant möjlighet för kapitalet då den kombinerade en massrörelseinriktning med våldsamt terror.

Om arbetarrörelsen skulle kunna krossas behövdes en väpnad masskraft som systematiskt kunde attackera och bryta ner de fackliga och politiska organisationerna. Fascisternas strategi blev att visa styrka och oövervinnelighet genom systematiserad förföljelse i stor skala. Detta var och är fascismens essens, dess s k program är av sekundär betydelse. Därmed inte sagt att fascisterna saknar politiska idéer eller att de avstår från att utnyttja en demokratisk plattform om de tillåts att göra det. Demonstrationer, valrörelser, offentliga publikationer etc är tack-

samma hjälpmedel för att stärka terrorapparaten. Fascisterna vill gärna parasitera på samhällets demokratiska fri- och rättigheter i syfte att senare krossa dem. Nazisternas propagandachef Goebbels uttryckte det hela väldigt klart i en artikel (ur *Der Angriff*, 30 april 1928):

Vi inträder i riksdagen för att i demokratins vapenarsenal förse oss med dess egna vapen. Vi blir riksdagsmän för att lamslå Weimar-andan med dess egen hjälp. Om demokratin är så dum att den för denna björntjänst ger oss fribiljetter och dagtraktamenten så är det dess egen sak. Det bryr vi inte vår hjärna med...

Vi kommer inte som vänner och heller inte som neutrala. Vi kommer som fiender! Vi kommer som vargen som bryter in i fårhjorden.

I ett tal 1934 sa Goebbels:

Om demokratin, medan vi var i opposition, medgav oss demokratiska metoder så hörde ju detta till det demokratiska systemet. Vi nationalsocialister har emellertid aldrig givit oss ut för att representera en demokratisk ståndpunkt utan har öppet förklarat att vi blott begagnade oss av demokratiska medel för att vinna makten och att vi efter maktens erövring skulle hänsynslöst vägra våra motståndare alla de medel som medgavs oss under vår oppositionstid.

Maktövertagandet i Italien

Omedelbart efter kriget bildades ett otal antiarbetarmiliser i Italien. Mussolinis grupp var en av dem. Den största, på 20 000 man, var dock Arditi, bestående av demobiliserade soldater (som senare anslöt sig till Moussolini). Miliserna startade en våg av attacker mot arbetarrörelsens aktiviteter och organisationer. I början var angriparna ofta grupperade i relativt små disciplinerade och välbeväpnade gäng. I takt med framgångarna drog de dock till sig nya rekryter. Vänstern stod som regel handfallen inför extremhögerens aggressioner. Men trots detta utgjorde den italienska arbetarklassen en väldig social kraft som det inte skulle bli lätt att knäcka. 1920 skickade därför krigsministeriet ut en överste, ”expert på inbördeskrig”, på en turné för att kartlägga situationen och framlägga en handlingsplan. Bland annat konstaterade han följande:

Det måste tillföras en idealistisk milis organiserad av de mest kunniga, modiga, starka och aggressiva bland oss. Den här milisen måste vara kapabel till både militärt motstånd och politisk aktion... Lokala aktioner, med perspektivet på att undertrycka existensmöjligheterna för olika subversiva centra kommer att bli en utmärkt skola för vår milis och kommer på samma gång fylla syftet att demoralisera och krossa fienden.

Mussolinis fascistiska styrkor blev den ”idealistiska milis” som tillfördes för att ”demoralisera” och ”krossa fienden”.

I sin bok *Fascism and Big Business* beskriver Daniel Guérin fascisternas verksamhet så här:

Tusentals beväpnade män,..... ibland femton eller tjugo tusen, strömmade in i städer och byar, snabbt transporterade i bilar från en provins till nästa. Överallt så attackerade de arbetarnas mötespunkter och högkvarteren för kooperativ och arbetartidningar....De brände ner kontoren för tidningarna *Avanti*, i Milano, och *Lavoro*, i Genua; de ockuperade Genuas hamn, ett styrkefäste för hamnarbetarnas kooperativ. Den här taktiken lyckades gradvis trötta ut och försvaga proletariatet samt frånta det dess medel för handling och politik. Fascisterna väntade bara på det slutliga maktövertagandet för att kunna krossa arbetarna en gång för alla.

Tyvärr måste vi konstatera att den italienska arbetarrörelsen lät sig bli krossad. Vare sig socialisterna eller kommunisterna tog allvarligt på hotet. Socialistpartiet var helt förblindade av sina legalistiska fördomar. Allt hopp sattes till att få polisen, domstolarna och kungen (!) att agera. Kommunistpartiet hade en egen skyddskår som dock aldrig användes på ett effektivt sätt. Eftersom arbetarklassen inte garderade sig, på grund av sina miss-ledare, blev den till slut utslagen.

I sammanhanget är det viktigt att påpeka att Mussolini inte tog makten genom något slags ”fascistisk revolution”. Han kombinerade utomparlamentarisk terror med en legal parlamentarisk taktik.

Betydelsen av ”Marschen mot Rom” har ibland överdrivits något. Faktum är att när den ägde rum hade fascisterna i praktiken redan fått makten. Ordet ”fått” är faktiskt betydligt mer korrekt än ”tagit” då den demokratiska staten retirerade utan strid. 1922 gav kungen, helt konstitutionsenligt, fascisterna i uppdrag att leda ett nytt regeringsbildande trots att de var en obetydlig grupp i parlamentet.

Väl vid regeringsmakten började fascisterna sakta men säkert att vrida åt tumskruvarna. I juli 1923 infördes speciella vallagar som gynnade fascisterna. I valen 1924 gick liberalerna fram på en gemensam lista med Mussolinis parti för att stoppa vänstern som trots allt fortfarande var stark. Med de nya vallagarna i ryggen lyckades fascisterna få absolut majoritet i parlamentet. Hela valrörelsen tog dessutom plats i en situation av svår förföljelse mot vänstern. Tidningsupplagor konfiskerades, lokaler brändes, utrustning saboterades, aktivister mördades osv. Fascistpartiets valseger måste ses mot bakgrund av detta. Men inte ens efter valsegern satt Mussolini säkert vid makten. Först i början på 1925 kunde han, efter ytterligare en våldskampanj, ta steget fullt ut och etablera en total diktatur.

Maktövertagandet i Tyskland

Utvecklingen i Tyskland var slående lik den i Italien tio år tidigare. Nationalsocialisterna var bara en av många beväpnade högergrupper i början på 20-talet som sysslade med attentat mot vänstern. Hitlers kampgrupper härdades och växte dock genom systematiska konfrontationer med socialdemokratin och stalinisterna. Hitler skriver i *Mein Kampf*:

Det hände mer än en gång att en handfull kamrater heroiskt höll ut mot en enorm mängd av röda som skrek och slogs med sina nävar. Det är sant att de här femton eller tjugo karlarna kunde ha besegrats till slut men deras opponenter insåg att före så skett skulle två eller tre gånger så många av deras eget folk ha fått sina skallar krossade... Hur våra pojkar kastade sig in i striden. Som en getingsvärm för de fram mot provokatörerna... utan att bry sig om fiendens numerära överlägsenhet, även om den var överväldigande, och utan rädsla för att bli skadade eller få sitt blod spillt.

I början på 30-talet upplät armén sina egna instruktörer och övningsfält åt SA:s exerciser. Vid den tidpunkten gick det inte en vecka utan blodiga sammanstötningar mellan nazisterna och radikala arbetare. I efterhand erkände Hitler:

Endast en sak kunde ha besegrat vår rörelse – om dess motståndare hade förstått dess principer och från första dagen hade krossat, med den mest extrema brutalitet, kärnan i vår rörelse.

Tyvärr skedde inte så, fascisterna blev allt annat än krossade med den ”mest extrema brutalitet”. I själva verket offrade stalinisternas och reformisternas ledare arbetarorganisationerna åt det extrema och brutala våldet från sina dödsfiender.

SPD, de tyska socialdemokraterna, hävdade ihärdigt att det var polisens och samhällets uppgift att sätta stopp för nazisternas framfart (känns argumenten igen?). Faktum är att SPD hade en väpnad gren med tiotusentals medlemmar som många gånger var väldigt otåliga att få sättas in mot nazisterna, men stridssignalen kom aldrig. De reformistiska ledarna hoppades att deras mångåriga lojalitet till den tyska borgerliga staten skulle betala sig. I själva verket ställde sig statsapparaten mer på nazisternas sida.

Stalinisterna i det så kallade kommunistpartiet intog en sekteristisk position. Dels under-skattade de risken för att Hitler verkligen skulle kunna ta makten, dels vägrade de samarbeta med arbetarrörelsens socialdemokratiska gren med hänvisning till att den också var fascistisk. Det måste dock sägas att KPD särskilt mellan 1929-31 praktiserade fysisk konfrontation som en metod att knäcka SA. Efter 1931 retirerade man dock och bannlyste all gatukamp. Därmed

låg vägen i det närmaste öppen för NSDAP. Logiken i arbetarrörelsens reträtter var att fiendens självförtroende och aggressivitet ökade medan demoraliseringen och desintegrationstendenserna spred sig inom vänstern.

Precis som Mussolini kompletterade Hitler sina gatuattacker med legal parlamentarisk verksamhet i syfte att vinna en bredare förankring inom småborgerligheten och mellanskikten. Mellan 1930 och 1933 befann han sig i stort sett på permanent valturné.

Man bör hålla i minnet att Hitler aldrig var i närheten av egen majoritet i fria och demokratiska val. Hans uppgång i presidentvalet i april 1932 förklaras av att den nationalistiske Dusterberg dragit sig ur och uppmanat till stöd för Hitler. I Weimarrepublikens sista fria parlamentsval gick nazisterna tillbaka jämfört med valet innan. Stalinisterna och socialdemokraterna hade tillsammans fler röster än NSDAP.

Hindenburg, en konservativ militarist som blivit vald till president tack vare socialdemokraternas stöd, gjorde Hitler till regeringschef den 30 januari 1933. Nazisterna övertygade Hindenburg att utlysa nytt parlamentsval till den 5 mars. Hitler förstod att detta var nationalsocialismens historiska chans till ett verkligt maktövertagande.

Den 27 februari satte nazisterna eld på riksdagshuset och framställde det som inledningen på ett kommunistiskt upprorsförsök. Därmed försågs Hindenburg med den perfekta ursäkten att upphäva yttrande-, press-, och församlingsfriheten. Kommunistpartiet slogs inom loppet av några veckor i bitar. Tusentals socialdemokratiska aktivister fängslades.

Inför valen femte mars var det bara NSDAP som tilläts agera, alla andra undertrycktes. Men inte ens i detta val, som alltså inte var fria och demokratiska, fick Hitler majoritet.

23 mars röstade tyska riksdagen, nazister och borgare, för att ge Hitler diktatoriska befogenheter. Inte ens i det läget organiserade arbetarrörelsen, som ännu inte var helt förintad, något verkligt motstånd. Fackföreningarna försökte nå en fredsöverenskommelse med fascistregimen vilket bland annat yttrade sig i ett erbjudande om gemensamma första maj demonstrationer! SPD-ledningen ville också köpslå med förslaget om att stödja Hitlers utrikespolitik. Stalinisterna yrade om att Hitlers maktövertagande var början på arbetarrevolutionen. I själva verket var det början till slutet för arbetarrörelsen och senare sex miljoner judar. Efter några månader låg Europas då mäktigaste arbetarrörelse i spillror. Dess aktivister var i landsflykt, skjutna eller tynade bort i koncentrationsläger.

Småborgerlig massrörelse

En vanlig föreställning är att arbetarklassen utgjorde fascismens bas. I själva verket har fascistiska rörelser alltid byggt på stödet från desperata människor ur mellanskikten, ruinerade småborgare och utslagna före detta arbetare. Fascismen är till sin klassammansättning en småborgerlig politisk rörelse som kan användas av storkapitalet under vissa förhållanden.

I en avhandling från 1990 av Helene Lööw redovisas en del fakta om NSDAP. Apropå nationalsocialismens sociala sammansättning hänvisar hon till Max Kele som i en studie har påvisat att arbetarna var i kraftig minoritet redan från början. Mellan 1919-23 var enligt medlemsförteckningen endast 1/3 noterade som arbetare eller hantverkare. Lööws avhandling refererar också till Conan Fisher som har belagt att 60-70 procent av SA-medlemmarna var arbetslösa under perioden 1929-33. De flesta var också under 30 år. Fishers siffror indikerar riktigheten i tesen att nazisternas gatukämpar till stor del var deklasserade unga arbetare som tappat klassolidariteten.

Påpekas bör också att NSDAP konsekvent gjorde fiasko i valen till fabrikskommittéerna, ett klart tecken på att arbetarna tillbakavisade fascismen. 1931 fick nazisterna endast fem procent

i dessa val. Icke-nazistiska fackföreningar fick drygt 80 procent. 1933 fick nazisterna endast tre procent i valen till fabrikskommittéerna.

En given fråga är ju varför mellanskikten och småborgerligheten drogs till fascismen. (Angående klassbegreppen: Marxismen menar att det finns två huvudklasser i samhället, arbetarna och kapitalisterna. Småborgerligheten och mellanskikten ingår inte riktigt i någon av huvudklasserna. Småborgare är ett marxistiskt ord för egenföretagare. Mellanskikten är privilegierade lönearbetare som ofta på något sätt företräder eller administrerar kapitalismen, t ex jurister, chefer, lärare, tjänstemän).

I debatten om det tyska folkets skuld till nazismen brukar det från visst håll psykologiseras runt den ”tyska mentaliteten”, ”auktoritär preussisk barnuppfostran”, och så vidare. Syftet är att skuldbelägga hela den tyska nationen för nazismen. Dessa förklaringar har emellertid ingenting att säga om varför fascismen segrade just i början på 1930-talet och inte vid någon annan tidpunkt. Det räcker inte med att fokusera på Hitlers personlighet och tyskarnas egenskaper, vi måste se till de ekonomiska och sociala förhållanden som rådde på den här tiden.

Ekonomins kris drabbade i många avseenden småborgerligheten och mellanskikten hårdare än arbetarna. Oerhörda mängder småföretagare gick i konkurs i och med den stora depressionen. Utblottade och skuldsatta upp över öronen var de helt utlämnade till sig själva och sin egen förmåga att överleva. Inflationen gjorde att mellanskiktens besparingar blev värdelösa. Många ur mellanskikten drevs också ut i arbetslöshet. Arbetarna hade en klar fördel, sin klassolidaritet. De hade försvarsorganisationer i form av fackföreningarna och arbetslöshetskassor för att hjälpa de mest nödställda kamraterna. Småbourgeoisien och mellanskikten hade ingenting av allt det här. Istället hamnade de under proletariatet i levnadsstandard.

Mellanklasserna befann sig i ett dilemma. Ekonomins utveckling i riktning mot stordrift tenderade att rycka undan grundvalen för dem som sociala kategorier, därför hatade de storkapitalet som trängde undan dem. Samtidigt föraktade de den arbetarklass de riskerade att sjunka ned i.

Mot den bakgrunden blir det begriplig varför förbittringen växte mot både ”de röda” och storkapitalet. Ur småborgarens perspektiv var detta två grupper som tenderade att klara sig medan han fick ta smällen. Bland rentiärer och fordringsägare fanns det en relativt stor andel judar dessutom. Hos mellanklasserna fanns alltså den perfekta politiska och psykologiska myllan för perversa konspirations- och rasteorier. Arbetarna däremot visste genom sina dagliga erfarenheter av klasskampen vem som var huvudfiende – borgarklassen.

För en skicklig demagog som Hitler, med en disciplinerad styrka aktivister, var depressionen ett gyllene tillfälle. Krisen skapade en mångmiljonhövdad desperat och rasande ny målgrupp utan politiska företrädare. NSDAP kunde alltså fylla detta vakuum, som redan sagts, tack vare finansiell och annan hjälp från storindustrin, bankerna och staten.

En intressant frågeställning rör orsakerna till att vänstern och arbetarrörelsen misslyckades med att vinna över framförallt mellanskikten till socialismens sak.

Om vi ser till KPD så finns det mycket allvarlig kritik att rikta mot dem. För det första så skrämde deras blinda lydnad till Moskva inte bara mellanskikten utan även de flesta arbetare. Och det med rätta med tanke på den byråkratiska diktatur som utvecklades i Sovjetunionen på ruinerna av Oktoberrevolutionens ideal. På order av Moskva hade ”kommunist”-partierna i hela världen under slutet av 1920-talet utvecklat en extremt sekteristisk och rent ut sagt vansinnig linje som har gått till historien under namnet ”tredje periodens politik”. I kort sammanfattning gick den ut på att socialdemokratien hade blivit fascistisk och att borgerlig demokrati och fascistisk diktatur var samma sak. Kontentan blev att stalinisterna inte oroade sig särskilt mycket för ett eventuellt hitleristiskt maktövertagande – fascismen satt ju redan

vid makten. Dessutom ägnades oerhört mycket ansträngningar åt att bekämpa ”social-fascismen”, det vill säga socialdemokratin, i en situation när behovet av en enhetsfront inom arbetarrörelsen var akut. Bland annat splittrade stalinisterna fackföreningarna och startade egna ”röda fackföreningar”. Man ska också komma ihåg att stalinisternas prestige redan var kraftigt naggad i kanten på grund av kommunistpartiets tre misslyckade revolutionsförsök.

Socialdemokratin, reformistisk som den var, kunde inte inge något hopp till de desperata småborgarna eftersom den var uppenbart samhällsbevarande med starka band till staten och storkapitalet. Fascisterna framstod som betydligt mer radikala.

Tio år tidigare än sina tyska motsvarigheter hade den italienska arbetarrörelsen också misslyckats med att vinna över småbourgeoisien och mellanskikten till sitt läger. Genom sin tveksamhet och ständiga reträtter gav den italienska arbetarrörelsen ett vacklande och kraftlöst intryck. Många anhängare demoraliserades. Till en början ställde sig breda mellanskiktsgupper faktiskt positiva till arbetarnas strejker och fabriksockupationer. Men när avgörandet lät vänta på sig tappade vänstern i trovärdighet som samhällsförändrande kraft och mellanskikten projicerade sina förhoppningar på fascisterna istället.

Historien har gång på gång visat att mellanklasserna och mellanskikten inte kan spela en oberoende roll i klasskampen utan tenderar att ge sitt stöd åt någon av huvudklasserna. Om inte arbetarrörelsen kan utgöra ett militant och trovärdigt alternativ kommer dessa mellangrupper att vända sig högerut.

Fascistisk ideologi

Goebbels menade:

Nationalsocialismen har aldrig haft en doktrin i den bemärkelsen att problem eller detaljer har diskuterats. Den har eftersträvat makten. Först därefter kunde ett program genomföras eller överhuvudtaget uppställas. När vi har tillfrågats om hur vi har tänkt oss lösningen av det ena eller andra problemet så har vi svarat att det vet vi ännu inte. Vi har visserligen haft planer men inte velat utsätta dem för offentlig kritik. När någon i dag frågar oss hur vi tänker oss det nya Europa så måste vi säga att det vet vi inte. Vi har visserligen ett begrepp om det, men om vi kläder det i ord så väcker det genast fiendskap mot oss och ökar motståndet. När vi väl har makten så ska man få se – och vi ska också få se – hur vi kan använda den...

Att fascismen inte har en sammanhängande teori betyder inte att den är eller har varit i avsaknad av idéer överhuvudtaget, men väl att deras program alltid har varit ett mediokert krimskrams av olika härstamningar. Istället för seriösa analyser har man presenterat en varierande uppsättning ovetenskapliga abstraktioner som ”folksjälen”, ”rasen”, ”blodet” och så vidare – oftast i kombination med bisarra konspirationsteorier.

Fascismen är i grunden opportunistisk och komponerar sitt program utifrån vad som bäst kan mobilisera mellanskikts- och småborgargrupperna. Naturligtvis begränsas dock programarbetet av vissa givna ramar, en ideologisk kärna av chauvinism och våldsdyrkan är alltid närvarande.

Vanligt förekommande har varit och är rasism i olika former. Det vore dock felaktigt att, som ofta görs, identifiera rasism och fascism med varandra.

Rasismen är en organisk del av imperialismen och går ut på att sortera mänskligheten i över- och underkategorier utifrån ”rasliga” kriterier. Det går inte att tänka sig kapitalismen utan en förtryckande rasistisk struktur eftersom dess världsherravälde upprätthålls genom en exploatering av de ”färgade folken” i u-länderna. Utan denna utsugning skulle kapitalismen gå under. Inom de kapitalistiska metropolerna förs en segregering diskrimineringspolitik mot utomeuropéer för att skikta upp arbetarklassen. Sådana här förhållanden kan inte kallas för

annat än rasistiska och systemets egna doktriner för att motivera det hela har alltid varit och är fortfarande rasistiska.

Fascismen är emellertid ett politiskt instrument som kapitalet kan använda sig av vid behov och inte en organisk beståndsdel av systemet.

En del borgerliga historiker har ju den egenheten att de placerar fascismen och kommunismen i samma "familj". Det brukar hänvisas till att nazisterna kallade sig för nationalsocialister, fascisternas agitation mot banker och storföretag, pratet om revolution om än en nationell sådan och så vidare.

I själva verket har den fascistiska så kallade antikapitalismen ingenting att göra med den marxistiska antikapitalismen. Marxisterna vill upphäva grundvalarna för hela den nuvarande ordningen – den privata egendomsrätten samt lönearbetet, dessutom i internationell skala. Vår antikapitalism är proletär och internationalistisk. Fascismens version är nationalistisk och småborgerlig eftersom den inte attackerar systemet som sådant, bara en del av dess konsekvenser. Demagogin mot storkapitalet reflekterar småbourgeoisins förbittring över sin hjälplösa underposition i förhållande till banker och multinationella storföretag, men även dess fåfänga förhoppningar att en dag få ersätta storkapitalisterna. Nationalismen märks i betoningen på hatet mot det "utländska" och "onationella" kapitalet och dess inflytande. Vad fascisterna menar är att det inhemska näringslivet ska skyddas mot utländsk konkurrens, inte att den internationella marknadens diktatur ska upphävas. Den egna bourgeoisien får gärna plundra i andra länder.

Fascistisk revolutionsretorik har heller ingenting med det marxistiska revolutionsbegreppet att göra. Kommunismens historiska mål är ett klasslöst samhälle utan stat. Vägen dit går över den nuvarande borgerliga statens krossande och en temporär proletär statsbildning. Trots ibland våldsamma revolutionära fraser strävar fascisterna sist av alla till att bryta ner borgarstaten och etablera en annan klasstat. De vill bara ta över det existerande maskineriet själva och låta sitt folk behärska polis, säkerhetstjänst, militär och administration. Fascismen bryter inte ner några centrala borgerliga strukturer, istället renas de för att mer effektivt kunna förverkliga den "nya ordningen". Deras "revolution" är ingenting annat än en kontrarevolution mot allt vad arbetarklassen har uppnått.

Orsaken till att fascismen inte vägleds av en konsekvent teori är att den inte behöver någon. Vare sig den fascistiska ledarklicken eller deras kapitalistiska uppdragsgivare behöver några politiskt skolade och reflekterande anhängare. Lydiga och fanatiska följeslagare eftersträvas till de uppgifter som måste genomföras (rationella och tänkande människor genomför inte pogromer). I flera avseenden liknar fascismen religionen snarare än den politiska åskådningen. Kittet som binder samman varje fascistisk rörelse är tro och inte kunskap baserad på fakta. Fascisterna tillber helt irrationella ideologiska fetischer som "ödet" och "blodet". Knappast några av de politiska och filosofiska brottstycken som inlemmats i fascismen är särskilt fascistiska i sig, betraktat som enskilda företeelser. Men sammanfogade i den speciella fascistiska diskursen, som jag har beskrivit den, får de en ny och mer obehaglig mening.

Fascismens ovetenskaplighet och religiösa prägel svarar helt mot mellanklassernas och mellanskiktens psykologi, särskilt i kristider. I en situation när allt beständigt förflyktigas, när småborgarens trygga upphöjda lilla tillvaro slits sönder erbjuder sig fascismen som en trygg högre makt att lita på. Fascismen erbjuder en enkel väg ut ur kaoset och förnedringen: tro på Ledaren, underkasta dig rörelsen som uttryck för en högre mening (det kan vara rasen, fosterlandet eller något annat reaktionärt).

Fascismen vid makten

Fascismen måste betraktas utifrån en process. Starten sker i form av små sekter och isolerade udda grupper. Om inte dessa grupper konfronteras och demoraliseras genom hård kamp finns risken under olyckliga och extrema omständigheter att de utvecklas till en militant massrörelse. Väl vid makten skiljer sig den fascistiska diktaturen från andra former av borgerlig diktatur just genom sin massförankring. Denna gör det möjligt för fascisterna att upprätta en regim mer skoningslös än någon annan. Hitlers och Mussolinis diktaturer trängde ner i varje por av samhällskroppen på grund av ett omfattande nätverk av civila agenter och angivare – vanliga medborgare helt enkelt – i varenda stad, bostadskvarter, arbetsplats etc. Detta organiserades genom olika institutioner som Hitlerjugend eller de fascistiska ”fackföreningarna” i Italien. En sådan social förankring är förstås mycket effektivare än att enbart lita till den vanliga säkerhetstjänsten.

Leo Trotskij har givit det mest auktoritativa bidraget till debatten om fascismens natur, vilken han har karaktäriserat på följande sätt:

Fascismen är inte bara ett system av vedergällning, brutalt våld och polisterror. Fascism är ett särskilt styresätt som grundar sig på utrotandet av alla element av proletär demokrati inom det borgerliga samhället. Fascismens uppgift ligger inte bara i att tillintetgöra den kommunistiska förtruppen utan i att hålla hela klassen i ett tillstånd av påtvingad splittring. För att uppnå detta syfte räcker det inte att fysiskt förinta den mest revolutionära delen av arbetarna. Det är nödvändigt att krossa all oberoende och frivillig organisering, att förstöra alla proletariatets försvarsverk och att utrota allt som uppnåtts av socialdemokratin och fackföreningarna...

Atomiseringen av proletariatet var inte enbart en följd av fascisternas privata perversitet och galenskap. Som jag har påpekat svarade det mot behovet hos storfinanserna. Under fascismen fick storföretagarna och storgodsägarna skraddarsyddna rättigheter.

I Italien fick företagen monopol på att sätta lönerna. Mellan 1927 till 1932 sänktes dessa med hälften. De fascistiska ”fackföreningarna” hade enbart en polisiär roll att spela. I praktiken var de delar av statsapparaten. Strejker var givetvis förbjudna. 1935 infördes speciella lagar för de anställda inom krigsindustrin som förbjöd frånvaro på mer än fem dagar. Brott mot denna lag straffades med upp till nio år i fängelse. Arbetarna påtvingades också speciella ”pass” där Arbetskraftsköparna noterade huruvida arbetaren i fråga var kompetent eller inkompetent, pålitliga eller opålitliga osv. 1936 utvidgades passet till att bli ett dokument obligatoriskt för alla medborgare från elva års ålder. För att få ett jobb var det nödvändigt att visa upp dessa handlingar som innehöll detaljerade redogörelser om egenskaper och förehavanden om personen ifråga. Som regel var det ändå omöjligt att få ett jobb för den som inte tillhörde de fascistiska ”fackföreningarna”.

Även i Tyskland infördes ett sorts pass för alla arbetare där cheferna avgav sina omdömen över de anställda. Arbetskraftsköparna hade befogenhet att behålla dessa handlingar om en anställd slutade mot hans vilja. Eftersom det var omöjligt att få ett jobb utan ”passen” blev arbetarna bundna till samma fläck hela tiden. Mellan 1933 och sommaren 1935 sänktes de tyska lönerna med mellan 25 och 40 procent. Samtidigt höjdes skatter och avgifter för vanligt folk.

Både i Tyskland och Italien intervenerade staten för att hålla krisdrabbade företag och banker under armarna i vissa temporära perioder. En del förstatligande av krisnäringen skedde också. Men det var inga antikapitalistiska åtgärder utan ett statligt ingripande för att skydda systemets långsiktiga överlevnad. Detsamma med nazisternas förmenta ”planekonomi”. Den gjorde inte upp med rätten till privat ägande av produktionsmedlen, utan var en militarisering av ekonomin i krigsförberedande syfte.

Bilden av fascismen som den korporativa staten är en myt. Korporativismen var ett löfte om klasskampens upphävande. I teorin gick det hela ut på skapandet av korporationer, ett slags institution där representanter för arbete och kapital harmoniskt skulle samverka. Detta var i förvriden form en variant av reformism. I praktiken blev arbetarna klavbundna och helt maktlösa i korporationerna. I sista hand låg den verkliga makten hos den styrande fascistiska klicken och storkapitalet.

Bonapartismen

Den fascistiska regimens massbas är dock inte enbart en fördel. Alla dessa småborgare med sina tända förhoppningar på den nya regimen skapar ett tryck för att förverkliga alla löften och paroller. Oundvikligen kommer vissa skikt av den fascistiska apparaten att reflektera förväntningarna underifrån, vilket betyder en uppenbar fara för splittring och maktkamp.

Både Hitler och Mussolini löste problemet med mer eller mindre radikala metoder. De tyska SA-styrkorna oskadliggjordes bland annat genom att deras ledarskikt mördades. Även i Italien flyttades tyngdpunkten gradvis över från massrörelsen till statens innersta kärna.

På detta sätt genomgår varje fascistisk regim en negationsrörelse bort från ren fascism. En annan faktor bakom denna process är att de mordiska förföljelserna och den allmänna psykopatin hos de styrande eroderar det ursprungliga "folkliga" stödet. Därmed finns bara de väpnade förbanden kvar att lita på.

Gradvis utvecklas fascismen till s k bonapartism. En bonapartistisk diktatur kan sägas sakna en fast massbas i samhället och måste därför "höja sig över" klasserna. Den stödjer sig huvudsakligen på polisen och militären. Men, som redan Napoleon sa, bajonetter duger till allt utom att sitta på! Bonapartismen balanserar därför mellan olika klasser och sociala skikt. I ett strategiskt perspektiv tjänar den förstås borgarklassen. Avsaknaden av bredare förankring gör att den blir relativt instabil till sin natur. Varje fascistisk regim kommer oundvikligen att utvecklas i bonapartistisk riktning förr eller senare – vilket för den sakens skull inte betyder att alla bonapartistiska militärdiktaturer har startat som fascistiska. Många av de diktaturer, till exempel i Latinamerika, som vänstern har kallat för fascistiska har egentligen varit bonapartistiska.

Varför är dessa definitioner viktiga kan man fråga sig? Diktatur som diktatur! Trotskismen är emellertid den politiska riktning inom vänstern som tar diskussioner om politiska perspektiv mest seriöst. Vi menar att det har stor betydelse att kunna skilja på olika former av kontraprevolution. Det är viktigt att veta varifrån hotet kommer och i vilken omfattning. Inte minst påverkar det valet av kampmetoder från revolutionärernas sida.

Summering

På 1930-talet hävdade de stalinistiska teoretikerna att fascismen var ett sista oundvikligt stadium hos en rutten och döende kapitalism. En sådan analys rymmer minst två grova felaktigheter.

För det första så finns det ingen sista slutgiltig kris för kapitalismen. Systemet kommer alltid att hitta en tillfällig utväg ur varje kris; förstörelse av produktivkrafter, keynsianism, eller vad det nu kan vara (undantaget är väl om en kris resulterar i kärnvapenkrig och då troligtvis mänsklighetens förintelse). Kapitalismen måste avskaffas genom en medveten handling från arbetarklassen.

För det andra kan fascismen inte definieras som ett "stadium" i kapitalismens utveckling i nivå med merkantil kapitalism, konkurrenskapitalism eller imperialism. 30-talsstalinisternas definition (vad tycker dagens stalinister?) indikerar att fascismen skulle vara en social och ekonomisk företeelse. Vad jag har försökt att visa i artikeln är att fascismen innebär ett sätt att

omorganisera samhällets politiska överbyggnad så att det bättre kan upprätthålla de rådande maktrelationerna i basen.

Förstår man inte vidden av fascismen som en samhällsbevarande politisk rörelse blir dess programmatiska eklekticism också svårbegriplig.

I diskussionen runt detta har den tyska forskargruppen PIT (Projekt Ideologie Theorie) gett ett mycket intressant bidrag som man kan läsa om i *Häftet för kritiska studier* nummer 4 1990. De menar, helt korrekt vad jag kan förstå, att fascisternas våldsstrategi samt den opportunistiska manipulativa taktiken inte ensamt förklarar den motsägelsefulla karaktären av deras ideologiska ståndpunkter. Eftersom fascismen försöker konstituera sig som det etablerade samhällets generalstab i kampen mot bolsjevismen, måste den inkorporera och försvara element ur alla borgerliga "sanningar", normer, ideologier och trossätt. Fascismen är alltså inte en ideologi, utan en blandning av all borgerlig ideologi. Därav dess motsägelsefullhet.

Redan innan PIT-gruppen redovisade sina ståndpunkter har man inom trotskismen varit inne på samma spår. Vi har brukat definiera fascismen som "kemisk destillerad imperialism". Med det har vi velat påvisa att fascismen är ett ondskefullt koncentrat av det nuvarande samhällets alla förtryckande strukturer. Chauvinismen, sexismen och klassutsugning förädlas på det mest utstuderade sätt.

Risken med att ensidigt betona de taktiska och manipulativa skälen bakom fascismens ideologiska heterogenitet är att den antifascistiska rörelsen då missar en del insikt om den inre dynamiken i de fascistiska rörelserna. Det vore förmodligen ett misstag att se den rakt igenom som bestående av iskalla cyniker vilka inte själva tror på sina idéer. I själva verket är fascisterna passionerat troende, besjälade av sin egen och rörelsens "historiska mission". Fascismen skapar sin egen diskurs, men diskursen skapar också den. Den här fanatismen är minst lika nödvändig som storkapitalets pengar för att en Hitler eller en Mussolini ska kunna komma till makten. Utan den kan de inte spela sin avantgarde roll.

Det vanligaste misstaget i diskussionen om fascismen är nu inte att underbetona betydelsen av dess ideologiska sidor, utan tvärtom att stirra sig blind på den som "en ideologi". Trots olikheten i politisk utformning mellan NSDAP och svartskjortorna (Mussolini blev inte antisemit förrän Italien bildade allians med Tyskland i kriget) finns det ingen kvalitativ skillnad dessa rörelser emellan. Båda var utan tvekan fascistiska. Nazismen var en specifik tillämpning av fascismen på tyska förhållanden.

Till sist skulle jag vilja återvända till våra stackars 30-talsstalinister och deras fascismanalys. Den innehåller nämligen ett tredje fel. Fascismens triumf får ett deterministiskt drag genom deras stadieteori. Om fascismens seger ses som oundvikligt blir det obegripligt varför den måste bekämpas. Möjligtvis kan den här teorin förklara varför KPD 1931 ställde in de fysiska konfrontationerna mot Storm Abteilungen. Leo Trotskij påpekade att:

Fascismen är arbetarklassens straff för att den inte lyckas ta makten.

Den slutsatsen rymmer två av de viktigaste lärdomarna från mellankrigstiden:

- Fascismens seger är inte ödesbestämd, den kan stoppas.
- Arbetarklassen är den avgörande antifascistiska kraften och internationellt den ultimata kraften.

Vi måste ta Hitlers ord på allvar:

Endast en sak kunde ha besegrat vår rörelse – om dess motståndare hade förstått dess principer och från första dagen krossat, med den mest extrema brutalitet, kärnan i vår rörelse.